

Boekverslag Siegfried (Harry Mulisch)

Wouter van Erve en Hugo Strang

© havovwo.nl (maart 2003)

Dit boekverslag is een bijzonder boekverslag. Het is namelijk niet opgebouwd volgens het stramen dat wij normaal gesproken volgen, er staat in dit boekverslag één onderwerp centraal: de uitwerking van een thema. Om ervoor te zorgen dat de lezer weet waar wij het bij de bespreking van het door ons gekozen thema over hebben, geven we hieronder enkele algemene gegevens van het boek dat we kozen en een beknopte samenvatting van het verhaal.

Algemene gegevens

Titel:	Siegfried
Ondertitel:	Een zwarte idylle
Auteur:	Harry Mulisch
Verschenen in:	2001, Uitgeverij De Bezige Bij, Amsterdam
Aantal pagina's:	213
Leestijd:	3 uur
Uitgelezen op:	Beiden verschillend.

Samenvatting

Rudolf Herter, een beroemde Nederlandse schrijver, is naar Wenen gereisd om op uitnodiging van de Nederlandse ambassade een paar lezingen te houden. Hij wordt daar geconfronteerd met een oude ambitie, namelijk om de afgrondelijkheid van Hitler te kunnen begrijpen. Geen schrijver, geen historicus, geen psycholoog of socioloog is het gelukt tot het wezen van Hitler door te dringen, maar Herter heeft de wil om te slagen waar anderen hebben gefaald. Via een fantasie wil hij Hitler in zo'n extreme situatie plaatsen, zodat deze gedwongen zou kunnen worden om als een Siegfried zijn zwakke punt prijs te geven.

Aangezien Herter tijdens een interview met de Weense televisie gewag maakt van zijn gedachte-experiment dat er toe moet leiden om Hitler te begrijpen, wordt hij na afloop van een lezing opgewacht door het oude echtpaar Falk. De volgende dag zal dit echtpaar in het bejaardentehuis het huiveringwekkende relaas doen van hun leven onder Hitler. Min of meer bij toeval, zo vertelt Falk, worden hij en zijn vrouw benoemd tot kamerdienaar en huishoudster van Hitler. Dat betekent een intern leven op Berchtesgaden. Maar de betrekkelijke rust van een leven op het kraaiennest van de wereld wordt verstoord, als de Falkjes te horen krijgen dat Frau Braun zwanger is van Hitler. Omdat alle Duitse vrouwen geacht worden op de Führer verliefd te zijn en een zwangere concubine dit idyllisch beeld zou verstoren, is besloten dat de Falkjes de officiële ouders zullen zijn van het kind. Niet veel later wordt het kind geboren. Een zoon uiteraard, die uiteraard Siegfried heet.

Echter, wanneer de kansen aan het oostfront keren, krijgt Falk op straffe van zijn eigen dood en die van zijn vrouw het bevel Siegfried te doden.

Dat Hitler zonder enige mededogen zijn eigen zoon laat vermoorden, is voor Herter het bewijs dat Hitler eigenlijk het Absolute Niets vertegenwoordigt. Dat hij een onpersoon is, een leegte, een zwart gat dat begint en eindigt zonder oorzaak en gevolg. Het is dit inzicht dat Herter in een welhaast delirische staat brengt. Hitler is zelfs geen aartsvader Abraham die zijn zoon Isaac aan God offert. Hitler gaat veel verder. Hij is het "Totaal Andere", van het Niets dat niets, enzovoort.

Samenvatting deels van www.maxpam.nl.

Boekverslag Siegfried (Harry Mulisch)

Wouter van Erve en Hugo Strang

© havovwo.nl (maart 2003)

Het hoofdthema van *Siegfried* is de dood. Dit komt terug bij alle belangrijke figuren uit het boek. De dood van Nietzsche wordt verklaard, de dood van Hitler wordt beschreven en verklaard, de dood van Herter is een belangrijk onderdeel, de dood van Siegfried is natuurlijk ook één van de belangrijkste gebeurtenissen en met Hitler sterft ook Eva Braun.

Het boek heeft verschillende subthema's en motieven. Zo komt de kleur bruin steeds terug, maar speelt ook de muziek van de componist Wagner een grote rol. Eveneens een subthema is de hoogmoed, en dan in het bijzonder die van Herter. Motieven die in het verhaal voorkomen zijn onder andere vernietiging en haat.

Onze opdracht was één interessant subthema of motief uit te werken, met de nodige diepgang. Het subthema dat wij in dit leesverslag gaan behandelen is de hoogmoed van Herter, die het in zijn hoofd haalt om te proberen Adolf Hitler te doorgronden. Hij roept hiermee zijn eigen noodlot over zich af. Hij komt er tijdens zijn zoektocht naar de ware kern van Hitler achter dat dit best eens gevaarlijk zou kunnen zijn, en dat dit hem best eens fataal zou kunnen worden. Hij is echter zó ambitieus en geobsedeerd door Adolf Hitler, dat hij zijn zoektocht per se wil doorzetten. Hier komen we een parallel tegen met Mulisch, die in één van zijn autobiografische werken verklaarde geobsedeerd te zijn door de Tweede Wereldoorlog en Hitler.

Hitler, zegt Herter, is een man aan wie honderdduizenden analytische studies zijn gewijd. Toch weten we nog steeds niet wie hij was, of wat hem dreef. Hij is door al die studies zelfs onbegrijpelijker geworden. 'Misschien', zegt Herter, 'is fictie het net waarin hij gevangen kan worden.' Daarmee is het idee voor een nieuwe Herterroman geboren. 'Ik wil', zegt Herter tegen de overrompelde journaliste, 'vanuit een of ander verzonnen, hoogstonswaarschijnlijk, hoogfantastisch maar niet onmogelijk feit uit de mentale werkelijkheid naar de sociale werkelijkheid. Dat is denk ik de weg naar de ware kunst: niet van beneden naar boven, maar van boven naar beneden.' Hij wil, met andere woorden, Hitler begrijpen door iets over Hitler te verzinnen.

Zover komt het echter niet. Nadat Herter in de Prunksaal van de Weense Nationalbibliotheek uit De uitvinding van de liefde heeft voorgelezen, klampt een oud echtpaar hem aan. Het echtpaar heet Falk, en heeft in de huishouding van Hitler en zijn geliefde Eva Braun gediend. Zij vertellen Herter een geheim dat zo afgrijselijk is, dat Herter zijn fantasie niet hoeft te gebruiken om tot een nieuw begrip van het fenomeen Hitler te komen. Hij zweert een eed, dat hij wat hij van de Falks hoort, niet kenbaar zal maken aan de buitenwereld.

Deze gebeurtenis zet de rest van het verhaal in gang, Herter raakt nu echt op dreef met zijn theorieën. Hij legt een link met Friedrich Nietzsche, een filosoof. Hij zou namelijk hebben aangekondigd in zijn tijd van leven, dat er ooit een persoon als Hitler zou komen die de macht zou grijpen en zijn krankzinnige ideeën zou doorvoeren. Nietzsche begon zijn verstand te verliezen. Dat was precies op de dag dat Adolf Hitler verwekt werd. Op de dag dat Hitler werd geboren, was Nietzsche geestelijk helemaal weg. Herter vindt dat dit geen toeval meer kan zijn en ziet Hitler als de oorzaak van de dood van Friedrich Nietzsche. Hij verwoordt het zo:

'het brein waarin al die geniale gedachten waren opgekomen werd verwoest in de maanden waarin hun personificatie, nee depersonificatie foetaal groeide. Dat is mijn ontologische Nietsbewijs.'

Hoe verder hij zich verdiept in de geschiedenis van Hitler, hoe meer gebeurtenissen – die tot nu toe toevalligheden voor hem waren – hun betekenis krijgen en op hun plaats vallen. Niets is meer een toevalligheid, alles is van te voren zo bepaald. Herter ziet Hitler nu als Het Niets, een *singulariteit in mensengedaante*. Herter dringt helemaal door tot de kern van Hitler, de kern van de gebeurtenissen en achterhaalt het ware verhaal achter Adolf Hitler. Net als Friedrich Nietzsche vele jaren terug deed.

'Met [de komst van] Hitler werden Nietzsches grootheidswaan en zijn angsten van a tot z werkelijkheid, het paste allemaal als een hand in een handschoen.'

Aangezien er in dit verhaal in wezen sprake is van een parallellie tussen Herter en Friedrich Nietzsche, kan gesteld worden dat ook de gedachten die Herter nu heeft, getuigen van een zekere mate van grootheidswaan, oftewel hoogmoed.

Hij bevindt zich nu echter wel op gevaarlijk terrein, en dat weet hij. Nu hij de link Nietzsche-Hitler heeft gelegd, weet hij dat Nietzsche niet voor niets is gestorven; hij stierf omdat hij te weten was gekomen dat er iets zou komen, dat de wereld zou overnemen en bepaalde, kwade ideeën zou verwezenlijken. Hij wist te veel. Herter

Boekverslag Siegfried (Harry Mulisch)

Wouter van Erve en Hugo Strang

© havovwo.nl (maart 2003)

heeft die kennis nu ook, zijn leven loopt daardoor nu ook gevaar. Dat weet hij, maar toch wil hij verder blijven doordringen tot de kern van het (on-)wezen, Hitler. Hij denkt dat hij de aangewezen persoon is om het raadsel te ontcijferen. Dat getuigt van een enorme hoogmoedigheid: Herter denkt dat hij de persoon is om de gedachtegang van het Ultieme Kwaad te doorgronden. Hij denkt dat dat ook is voorbestemd.

In de loop van het verhaal wordt Herter hier steeds fanatieker in. In eerste instantie ruikt hij alleen – buitengewoon goede – stof voor een verhaal. Hij denkt dat hij nu eindelijk kan doordringen tot de werkelijkheid. Maar hoe verder je in het verhaal komt, hoe verder de bezetenheid van Herter groeit, en zijn obsessie voor Hitler steeds groter wordt. Hij begint steeds meer het besef te krijgen dat hij één van de grootste geheimen van de wereld te weten is gekomen, en dat hij één van de weinige personen is die door heeft kunnen dringen tot de kern van het (on-)wezen Adolf Hitler.

‘En het enige wat ik kan verzinnen, is dat we met Hitler te maken hebben met zoiets als een meganatuurverschijnsel, - te vergelijken met de inslag van die meteoriet in het Krijt, die een eind maakte aan de dinosauriërs. Met dit verschil, dat hij niet een buitenaards wezen was, maar een buitenzijns wezen: het Niets.’

Eigen mening Hugo

Ik vind Siegfried een heel erg mooi boek. Ik vind het idee dat Hitler een kind zou hebben gehad heel erg knap gevonden van Mulisch. Het is een idiote gedachte, waar niet erg veel andere mensen op zouden zijn gekomen. Ik vind dat dit boek dus een heel erg origineel onderwerp heeft.

Herter, of liever gezegd Mulisch, wil Hitler begrijpen en hem daarom proberen te vangen in een web van fictie. Er moest een rare situatie gecreëerd worden, om te kijken hoe Hitler zou handelen. Maar welke situatie is absurder dan de situatie die Hitler zelf gecreëerd heeft? Op dat moment komt in het boek het echtpaar Falk naar Herter toe. Zij zijn van 1936 tot 1944 bedienden geweest van Hitler en zij vertellen Herter dat Hitler een kind heeft gehad. Dit is zo idioot dat het voor Herter geen zin meer heeft om een situatie te bedenken.

Inhoudelijk is het boek, vind ik, dus zeer goed. Het is geschreven vanuit Rudolf Herter. Hij is een bekende en zeer geëerde Nederlandse schrijver, die in vele opzichten op Harry Mulisch zelf lijkt, zodat het boek een autobiografisch tintje aan het boek zit. Herter is namelijk net als Mulisch in de zeventig, vader van twee volwassen dochters bij zijn wettige echtgenote, en een zoon bij een vriendin. Hij heeft ook net als Mulisch grijs haar, zijn maag is weggehaald bij een operatie, hij is vaak gekleed in groenig tweed, heeft vaak een goed humeur en is helemaal geobsedeerd door de Tweede Wereldoorlog. Dat is precies Mulisch, die zegt namelijk in zijn autobiografie *Mijn Getijdenboek*: ‘Ik ben de Tweede Wereldoorlog’.

Wat ik heel erg mooi vond, was de theorie die Herter had over Friedrich Nietzsche. De nihilistische filosoof Nietzsche zou namelijk hebben aangekondigd dat er iemand zoals Hitler aan de macht zou komen en zijn ideeën tot uitvoer zou brengen. Herter geloofde ook dat Nietzsche, die in een gekkenhuis is geëindigd, gek geworden zou zijn op het moment dat Hitler verwekt werd. Mulisch zegt het zo: *‘het brein waarin al die geniale gedachten waren opgekomen werd verwoest in de maanden waarin hun personificatie, nee depersonificatie foetaal groeide.’* Blz. 173. Nietzsche en Hitler zijn allebei even oud geworden, zesenvijftig. Nietzsches waanzin heeft precies even lang geduurd als de waanzinnige heerschappij van Hitler, twaalf jaar. Ik vind het zo knap dat Mulisch zo’n theorie kan bedenken, de data van de gebeurtenissen kloppen ook nog allemaal.

Het einde van het boek was ook heel erg speciaal, je werd echt aan het denken gezet. Nog voor Herter de mensheid heeft kunnen vertellen dat Hitler een zoon heeft. Hij sterft namelijk terwijl hij nog in Wenen is. Hij zit met een dictafoon in zijn handen, omdat hij wou opnemen wat hij wou gaan zeggen over Hitler. Als Maria, de vriendin van Hitler het dictafoontje afluistert, hoort ze heel zachtjes, voor Herter sterft: *‘hij...hij...hij is hier’*. Dit is precies wat Hitler een keer in zijn droom heeft gezegd. Hier zit denk ik ook wat achter. Herter kan natuurlijk de dood bedoeld hebben, maar wat Hitler bedoeld kan hebben is veel moeilijker. Het kan iedereen geweest zijn die tegenstander is van het Niets, zelfs de Duivel. Herter noemt Nietzsche het eerste slachtoffer van Hitler, hij wist van tevoren dat er een Hitler zou komen en is volgens Herter vermoord door Hitler. Niet daadwerkelijk vermoord, maar Nietzsche is door het bestaan van het Niets en zijn kennis daarvan gedood. Ik denk dat Herter het laatste slachtoffer van Hitler is, hij had net als Nietzsche Hitler helemaal doorgrond, Hitler had geen geheimen meer voor hem. In dat geval kan Herter ook Hitler bedoeld hebben met zijn *‘hij’*.

Boekverslag Siegfried (Harry Mulisch)

Wouter van Erve en Hugo Strang

© havovwo.nl (maart 2003)

Het boek is wel heel erg moeilijk geschreven. Mulisch gebruikt af en toe heel erg moeilijke woorden en moeilijke zinsconstructies. Een voorbeeld:

'Het geheel doet mij nu denken aan een zwart gat. Dat is een monsterachtig astronomisch object, een pathologische deformatie van ruimte en tijd, die ontstaan is door de catastrofale ineenstorting van een zware ster een muil die alles opslorpt wat in zijn buurt komt, materie, straling, alles, en waaruit niets kan ontsnappen, zelfs licht blijft in zijn zwaarteveld gevangen, alle informatie is afgesneden van de rest van de wereld, weliswaar gloeit het, maar uit die amorfe warmte valt niets op te maken. In het centrum er van bevindt zich een zogenaamde singulariteit. Dat is een paradoxale entiteit van oneindig grote dichtheid en oneindig hoge temperatuur, bij een omvang van nul. Hitler als een singulariteit in mensengedaante – omgeven door het zwarte gat van zijn aanhang'. Blz. 156-157.

Zo legt Mulisch de parallelle uit tussen Hitler en een *andere* negatieve oerkracht. Het gebeurde wel eens dat ik een paar bladzijden gelezen had, maar waarvan ik dan later echt niet wist waar ze over gingen. Je moet redelijk onderlegd zijn in de Nederlandse taal om ook maar iets van die moeilijke stukken te begrijpen.

Ik vond Siegfried een heel erg mooi boek. Ik was echt onder de indruk, van wat Harry Mulisch heeft geschreven. Ik zou het iedereen die een beetje interesse heeft in geschiedenis van harte aanraden.

Eigen mening Wouter

Siegfried van Harry Mulisch vond ik een heel bijzonder boek. Niet alleen bijzonder vanwege het nogal omstreden onderwerp, maar ook vanwege de af en toe buitengewoon moeilijke woorden die Mulisch in zijn boek gebruikt.

Ik vind het een heel bijzondere gedachte: Hitler die een zoon krijgt. Ik snap werkelijk niet hoe Mulisch op het idee komt. Het is in ieder geval, ontegenzeggelijk, een erg origineel onderwerp.

Wat betreft het verhaal is het boek, zoals gezegd, erg origineel. Het bestaan van een zoon van Adolf Hitler, dat verzin je niet zomaar. Mulisch is dan ook erkend geobsedeerd door alles wat met de Tweede Wereldoorlog en Hitler te maken heeft. Luguber is het in zekere zin ook wel, omdat Mulisch (in het boek gespeeld door de schrijver Rudolf Herter, een Nederlandse schrijver van 72 jaar oud, een echte dandy, die net het boek *De Uitvinding van de Liefde* heeft geschreven; het boek heeft dus nogal een autobiografisch tintje) in het boek Hitler als iets onmenselijks (wat hij natuurlijk alleen al vanwege zijn daden ook was), maar ook als iets bovennatuurlijks, iets goddelijks bijna, beschrijft. Hij probeert Herter door te laten dringen tot de kern van Hitler, tot de kern van zijn waanzin. Daarvoor haalt hij er zelfs Friedrich Nietzsche, een nihilistische filosoof die enkele jaren voor Hitler leefde. Daar had hij een bijzondere theorie over: Nietzsche zou hebben voorspeld dat er iemand als Hitler zou komen, er zou een tiran komen die de wereld, zoals die nu bestond, zou veranderen. Een heel bijzondere theorie, die door de verweving met andere details, waarvan de waarheid is bewezen, heel geloofwaardig, maar niet aannemelijk overkomt. Daarvoor is de theorie te verschrikkelijk, te erg om waar te zijn, vind ik.

De personen in het boek zijn met groot gevoel voor detail en precisie beschreven. Alles klopt. Met Herter heeft Mulisch een geslaagde kopie van zichzelf neergezet, maar ook het echtpaar Falk en de Nazi's, beschrijft Mulisch met groot gevoel voor symboliek en dramatiek. Je kunt je ontzettend goed inleven in het boek, het is net echt, hoe vervelend dat ook zijn mag.

Herter lijkt zoals gezegd bijzonder veel op Mulisch zelf. Op de één of andere manier houdt dat element je bij de les. Je moet steeds nadenken in hoeverre een gebeurtenis, een gedachte, een overpeinzing autobiografisch is. Dat stimuleert je wel tot nadenken.

Nadenken moet je ook bij de theorie van Herter. Kan die echt gebeurd zijn, in hoeverre is het echt waar wat er wordt verteld? Dat is tegelijk weer een heel goed aspect van het boek: werkelijkheid en fictie zijn op een zó ontzettend ragfijne manier met elkaar verweven, dat werkelijkheid en fictie nauwelijks meer van elkaar te onderscheiden zijn.

De opbouw van het verhaal vind ik een goede, die kan mijn waardering wel krijgen. Hij is heel geleidelijk, heel langzaam wordt toegewerkt naar een (eerste) hoogtepunt. Er zijn om precies te zijn acht hoofdstukken voor nodig, voordat het verhaal echt begint, voordat het ècht spannend wordt. Want spannend wordt het, met de

Boekverslag Siegfried (Harry Mulisch)

Wouter van Erve en Hugo Strang

© havovwo.nl (maart 2003)

verhalen over de baby van Hitler en de doorgronding van zijn gedachtegangen.

‘Weet je wel waar we het over hebben? We hebben het over het ergste van het ergste. En het enige dat ik kan verzinnen, is dat we met Hitler te maken hebben met een mega-natuurverschijnsel, – te vergelijken met de inslag van die meteoriet in het Krijt, die een eind maakte aan de dinosauriërs. Met dit verschil, dat hij niet een buitenaards wezen was, maar een buitenzijns wezen: het Niets.

Hier sluit de technische kant van het boek naadloos op aan: tegelijk met de onthulling van de bijzondere feiten, begint ook de vaart van het verhaal groter te worden. Het gaat allemaal sneller, je wordt meegesleurd in een stroomversnelling van ervaringen. Er gebeurt ineens heel veel. Het einde komt dan ook vrij abrupt: Herter staat op het punt te vertrekken naar Nederland, maar verliest opeens het leven. Zijn laatste woorden waren *‘hij...hij...hij is hier’*, dezelfde woorden die Hitler ooit in een droom uitkraamde. Hiermee wordt gesuggereerd dat ook hij teveel wist, en dat hij daarvoor gestraft wordt door Het Kwaad, zijnde de duivel of misschien zelfs wel Hitler. Je weet het niet.

Het taalgebruik dat Mulisch zich in de loop der jaren heeft aangemeten is iets waar ik al vaker kritiek op heb uitgeoefend. Het is vaak erg moeilijk en protserig; soms lijkt het alsof hij gewoon wil laten zien dat hij verstand heeft van de klassieke cultuur, of wil laten zien dat hij op een buitengewone manier met taal kan goochelen. Dat kán hij ook wel, en het is ook mooi, maar het uiterlijk vertoon straalt er vanaf en het zorgde er af en toe voor dat ik pagina’s las waarvan ik later niet eens meer wist wat ik gelezen had en wat het betekende. Misschien is het idee om voortaan de Dikke van Dale in pocketvorm bij de boeken van Mulisch te voegen...?

“Voor jou gaan er vermoedelijk werelden voor je open als je dit soort dingen [heel filosofische, onbegrijpelijke dingen] zegt, maar ik begrijp nog niet de helft.” – Maria tegen Herter

Dit gebruik van taal is echter niet nutteloos, het is niet zomaar gedaan. Deze vorm van taal versterkt de dingen die hij duidelijk wil maken, het taalgebruik geeft de gebeurtenissen extra elan en indrukwekkendheid. Het staat in dienst van het verhaal, dat is ook een reden dat ik het boek niet meteen na vijftig pagina’s heb weggelegd.

Al met al vond ik *Siegfried* van Harry Mulisch een zeer geslaagd boek. Compleet onvoorspelbaar (leuk!), verrassend en ook nog eens goed geschreven. Alleen niet geschikt voor mensen die het Nederlands niet helemaal machtig zijn. Een echte aanrader, zeker als je houdt van de Tweede Wereldoorlog, en vooral als je geobsedeerd bent door Hitler...